

ŚMIERĆ UMIERANIE PRZEMIJANIE

w optyce literatury, sztuki, historii
i nauk o kulturze

POD REDAKCJĄ
SZYMONA PRZEKLASY

Fundacja dd!kk

**ŚMIERĆ
UMIERANIE
PRZEMIJANIE**

**ŚMIERĆ
UMIERANIE
PRZEMIJANIE**

W OPTYCE LITERATURY, SZTUKI,
HISTORII I NAUK O KULTURZE

pod redakcją naukową
Szymona Przeklasę

FUNDACJA „DZIEŃ DOBRY! KOLEKTYW KULTURY”
Siemianowice Śląskie 2019

RECENZENCI

prof. dr hab. Bogdan Dembiński

dr Michal Kručko

dr Paweł Ługiewicz

dr Joanna Roś

REDAKCJA NAUKOWA

Szymon Przeklasa

© Copyright by Fundacja dd!kk 2019

ISBN: 978-83-955426-0-2 (e-book, PDF)

WYDANIE PIERWSZE

PROJEKT OKŁADKI

Kamil M. Wieczorek

KOREKTA

Zespół redakcyjny

SKŁAD

Zespół redakcyjny

WYDAWCA

Fundacja „dzień dobry! kolektyw kultury”

ul. Lampego 6/8

41-608 Świętochłowice

fundajaddkk@gmail.com

SPIS TREŚCI

WSTĘP	9
FOTOGRAFIA NAGROBNA NA PORCELANIE Lena Achtelik (ASP w Katowicach)	11
FOODTRUCK NA POGRZEBIE. METAMORFOZA POSTRZEGANIA ŚMIERCI NA PRZYKŁADZIE POSILKÓW ŻAŁOBNYCH Yuliia Andriichuk	29
IDEA ŚMIERCI W ŁÓŻKU W KULTURZE XV-XVI WIEKU NA PRZYKŁADZIE ZWYCZAJÓW W LITERATURZE I BRACTWIA DOBREJ ŚMIERCI W JEMIELNICY Agnieszka Banaś (UO)	43
MITOLOGICZNE ZAŚWIATY W XXI WIEKU. KATABAZA W POWIEŚCI RICKA RIORDANA „PERCY JACKSON I BOGOWIE OLIMPIJSKY” Viktoryia Bartsevich (UW)	61
„WTÓRNE OSWOJENIE”. POSTAWA WOBEC ŚMIERCI W DETERMINOWANEJ (MULTI)MEDIALNIE WSPÓŁCZESNOŚCI Tomasz Błaszczuk (UMK)	87
OD OBRZYDZENIA DO UMIŁOWANIA. ZMIANY KULTUROWE W POSTRZEGANIU MARTWEGO CIAŁA WE WCZESNYM CHRZEŚCIJAŃSTWIE I JEGO WSPÓŁCZESNE EGZEMPLIFIKACJE Bartosz Arkuszewski (UJ)	117
MASADA. KRÓTKA HISTORIA PEWNEGO SAMOBÓJSTWA Agnieszka Garbacz (UJ)	147
NIUANSE NIEUMARŁOŚCI A TRANSHUMANISTYCZNE ODRZUCENIE ŚMIERTELNOŚCI Hanuszkiewicz Marcin (UŚ)	187

ŚMIERĆ NIE ISTNIEJE. „TĘCZOWE CIAŁO” JAKO NAJWYŻSZY POZIOM URZECZYWISTNIENIA W BUDDYZMIE TYBETAŃSKIM Szymon Jabłoński-Weryński (UWr)	211
SPOJRZEĆ ŚMIERCI W OCZY. KULT SANTA MUERTE W MEKSYKU Karolina I. Kaleta (UJ)	231
TESTAMENT JAKO FORMA REFLEKSJI O WŁASNYM ŻYCIU NA PRZYKŁADZIE TESTAMENTU KSIĘDZA FRANCISZKA BLACHNICKIEGO Justyna Kapłańska (UŚ)	253
ŚMIERĆ SENEKI MŁODSZEGO I JEJ ZAPOWIEDŹ W „LISTACH MORALNYCH DO LUCYLIUSZA” Dorota Kotlarz (UŚ)	269
NA OZYRYSA, POKAŻĘ WAM, JAK UMIERA KRÓLOWA... RECEPCJA MITU ŚMIERCI KLEOPATRY VII W FILMACH Z XX I XXI WIEKU Agnieszka Maciejewska (UW)	297
„MUSI WRÓCIĆ KU BOGU, CO BOSKIE BYŁO”. ELEGIJNA TWÓRCZOŚĆ POETYCKA KAZIMIERZA BRODZIŃSKIEGO WOBEC ŚMIERCI Karolina Papiorkowska-Dymet (UJ)	321
W SYTUACJI OSTATECZNEJ. „ROZMOWA Z WŁASNĄ NOGĄ” ANNY ŚWIRSZCZYŃSKIEJ Anna Puzio (UR)	351
ŚMIERĆ W WIELKIM MIEŚCIE. DOŚWIADCZANIE PRZESTRZENI TANATYCZNEJ W LITERACKICH KREACJACH MIASTA (NA PRZYKŁADZIE ORANU Z „DŻUMY” ALBERTA CAMUSA) Karol Rawski (UG)	365

PROBLEMATYKA TANATOLOGII W KONTEKŚCIE EDUKACJI NA RZECZ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU. TERAPIA ZAJĘCIOWA POPRZEZ SZTUKĘ Natalia Ruman (UŚ)	391
TABLOIDYZACJA ŚMIERCI W ŻYCIU SPOŁECZNYM XXI WIEKU Marta Seredyńska (UW)	413
PRZECIW „ZWYCZAJNEJ TEJ WARIATCE”. WALKA ZE ŚMIERCIĄ W TWÓRCZOŚCI EDWARDA STACHURY Agata Starownik (UW)	433
SAMOBÓJSTWA A UZALEŻNIENIA OD SIECI. PERSPEKTYWA PSYCHOLOGICZNA Marlena Stradomska (UMCS)	457
WYBRANE ASPEKTY REFLEKSJI NAD ŚMIERCIĄ I JEJ PRZEŻYWIANIEM W TEOLOGII KATOLICKIEJ Emilia Tokarz (UMK)	473
GŁOS ZAWSTYDZONEGO. ŚMIERĆ, WSTRĘT I WSTYD W POWIEŚCI „ZBRODNIARZ I DZIEWCZYNA” MICHAŁA WITKOWSKIEGO Łukasz Wróblewski (UJ)	495
DLACZEGO PROKOPIUK NIE BOI SIĘ ŚMIERCI? Michał Wróblewski (UG)	519
ŚMIERĆ W STAROŻYTNYM EGIPCIE JAKO PRZEJŚCIE DO ŻYCIA WIECZNEGO Adrianna Zawadzka (UHPJD w Częstochowie)	535
REWOLUCYJNE SAMOBÓJSTWO W JONESTOWN. OSTATECZNY AKT SPRZECIWU Kinga Ziemińska (UJ)	553
NIEUMARLI, KTÓRZY PRZERAŻAJĄ TYM, ŻE WCALE NIE SĄ STRASZNI. O NIEKONWENCJONALNYCH OBRAZACH POWRACAJĄCYCH ZMARŁYCH Krzysztof Brenskott (UJ)	575

CZY W STAROŻYTNOSCI BANO SIĘ ŚMIERCI?	603
PODRÓŻ PO ANTYCZNYM ŚWIECIE I JEGO WIERZENIACH W ŻYCIU POZAGROBOWE	
Krystian Szczęsny (UMK)	
CO WPŁYWA NA CHREMATONIMY?	619
NAZEWNICTWO ZAKŁADÓW POGRZEBOWYCH NA ŚLĄSKU	
Nikol Wolszczak (UŚ)	

WSTĘP

Śmierć. Co i kto jest po drugiej stronie, jeśli jest w ogóle? Czy po zakończeniu żywota spotka nas nagroda za dobre życie czy kara za te mniej chlubne czyny? A może upiecze się wszystkim tym, którzy za życia niespecjalnie przejmowali się nakazami religijnymi i moralnymi? Czy nasza świadomość przetrwa ten moment graniczny czy rozplynie się w nicości?

Te pytania intrygują ludzkość od początku dziejów. W starożytnych cywilizacjach miejsca, do których ludzie trafiali po śmierci, były określane na różne sposoby i znajdowały się pod panowaniem Hadesa/Plutona według wierzeń Greków i Rzymian, Ozyrysa według starożytnych Egipcjan, Ah Puch według Majów, Velniasa według plemion bałtyckich i Welesa według narodów słowiańskich. Mamy też judeochrześcijańskiego Boga (Jahwe), czy muzułmańskiego Allaha, którzy jako bogowie monoteistyczni nie tylko są odpowiedzialni za stworzenie świata, ale też zawiadują życiem i śmiercią. Koniecznie należy też wspomnieć o religiach Wschodu, gdzie kwestia „życia po życiu” jest rozpatrywana o wiele mniej personalistycznie niż na Zachodzie. Zazwyczaj życie pozagrobowe w różnych mitologiach i religiach ma wspólne czy podobne elementy, ale żadna eschatologia nie jest identyczna.

Czym jest śmierć? Finałem czy punktem przejściowym do dalszej podróży? Na te pytania, zdaje się, nie będzie nigdy ostatecznej odpowiedzi – religia bowiem idzie swoim torem, nauka zaś własnym. O ile naukowo jak najbardziej możemy mówić o śmierci – temat związany z umieraniem jest np. bardzo popularny w literaturze czy otaczających nas

wytworach kultury – to jednak mówienie to zawsze będzie opisowe. Przedmiotem nauki jest namacalny świat – jeśli zatem świat duchowy jest niefizyczny czy ponadfizyczny, to możemy o nim rozmawiać jedynie w kontekście dyskursu religijnego. Tego sposobu namysłu jednak nie możemy absolutyzować, jak czynimy to z prawami termodynamiki czy prawem grawitacji, które niezależnie od naszych przekonań będą działać w Europie, ale także na Bliskim Wschodzie czy Azji. Pozostaje nam się więc tylko odnosić do materiałów źródłowych i przedmiotowych, wiodąc nieustanny spór, który kształtuje naszą praktykę życiową.

Teksty zawarte w tej monografii mówią o śmierci z różnych perspektywach, starając się uchwycić jej różnorodność historyczną, kulturową i konceptualną. Mamy nadzieję, że każdy Czytelnik znajdzie tutaj coś inspirującego dla siebie.

Redakcja

MITOLOGICZNE ZAŚWIATY W XXI WIEKU KATABAZA W POWIEŚCI RICKA RIORDANA „PERCY JACKSON I BOGOWIE OLIMPIJSCY”¹

Viktoryia Bartsevich
Uniwersytet Warszawski

Literatura współczesna często wykorzystuje elementy mitologii starożytnej Grecji. Jest to ciekawe zjawisko, które świadczy o fakcie, że antyk pozostaje żywą sferą odniesień i funkcjonuje w naszym codziennym życiu. Elementów mitologii greckiej można doszukać się między innymi w takich powieściach fantasy jak *Harry Potter* autorstwa Joanne K. Rowling², czy *Spętani przez bogów* Josephine Angelini³. W tym artykule chciałabym skupić się na pierwszej części *Złodziej pioruna* z cyklu powieści Ricka

¹ Niniejszy tekst powstał na podstawie referatu, który wygłosiłam na konferencji „My się śmierci nie boimy – zmiany w postrzeganiu śmierci na przestrzeni dziejów”, w Katowicach, w listopadzie 2018 r. Mój udział w konferencji został sfinansowany w ramach kierowanego przez dr hab. Katarzynę Marciniak, prof. UW, projektu *Our Mythical Childhood... The Reception of Classical Antiquity in Children's and Young Adults' Culture in Response to Regional and Global Challenges*, European Union's Horizon 2020 Research and Innovation Programme – European Research Council (ERC) Consolidator Grant (nr 681202), realizowanego na Wydziale „Artes Liberales” UW. Tematyka Zaświatów w kulturze popularnej stanowi także przedmiot mojej rozprawy doktorskiej, którą przygotowuję pod kierunkiem prof. Marciniak i dr Hanny Paulouskaya.

² Rowling J. K., *Harry Potter: Kamień Filozoficzny*, przekł. A. Polkowski, Media Rodzina, Poznań 2012.

³ Angelini J., *Bunt Bogini*, przekł. J. Wolin, Wydawnictwo Amber, Warszawa 2013 (wyd. 1); Angelini J., *Spętani przez bogów*, przekł. K. Makaruk, Wydawnictwo Amber, Warszawa 2011 (wyd. 1); Angelini J., *Wędrówka przez sen*, przekł. J. Wolin, Wydawnictwo Amber, Warszawa 2012 (wyd. 1).

Riordana pt. *Percy Jackson i Bogowie Olimpijscy*⁴, gdzie między innymi można doszukać się motywu katabazy, czyli zejścia do Hadesu. Moje największe zainteresowanie wzbudziło to, w jaki sposób amerykański pisarz poradził sobie z przeniesieniem mitologicznych Zaświatów we współczesne realia. Seria powieści stała się popularna nie tylko w USA, ale również w innych państwach, świadectwem czego jest duża liczba języków, na które została przetłumaczona, pozytywne recenzje oraz liczne strony internetowe stworzone przez miłośników cyklu.

Katabaza, od greckiego słowa κατάβασις⁵ („zejście”, „droga w dół”, „zstąpienie”) oznacza zejście bohatera do świata umarłych. Motyw ten bardzo często pojawia się w mitologii greckiej. Do najsłynniejszych *katabaz* należą zejścia do świata zmarłych takich bohaterów jak Orfeusz, Herakles, Odyszeusz, Eneasz i Tezeusz. Ten literacki topos występuje także w literaturze z późniejszych epok, na przykład w średniowieczu, w *Boskiej komedii* (*La Divina Commedia*) Dantego Alighieri.

W mitologii greckiej do Hadesu zszedł również Dionizos po swoją matkę, Semelę, która zmarła, ujrawszy prawdziwe oblicze Zeusa. Z kolei Herakles, który znalazł się w Zaświatach podczas ostatniej z dwunastu prac, miał sprowadzić stamtąd Cerbera. Aby zejść do Hadesu, heros musiał oczyścić się z grzechu i przygotować do ciężkiej podróży. W tym celu udał się do Eleuzis i poprosił o dopuszczenie go do misteriiw eleuzyjskich Wielkich i Mniej-

⁴ Riordan R., *Percy Jackson i Bogowie Olimpijscy. Złodziej pioruna*, przekł. A. Fulińska, Galeria Książki, Kraków 2016.

⁵ Por.: *Słownik grecko-polski*, na podstawie słownika Zygmunta Węclewskiego, oprac. Oktawiusz Jurewicz, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa 2000, s. 495.

szych⁶. Z kolei Eneasza zszedł do mrocznej krainy, żeby dowiedzieć się o swojej przyszłości, Odyseusz natomiast za pomocą rytuału przywołał do siebie umarłych. Wywoławszy z Hadesu wieszczka Tejrezjasza, dowiedział się, że uda mu się wrócić na Itakę.

Najbardziej słynną w mitologii jest *katabaza* Orfeusza, który zstępuje do Zaświatów, aby odzyskać swoją żonę, Eurydykę. Hades pozwolił Orfeuszowi zabrać ukochaną tylko pod warunkiem, że mężczyzna nie obróci się i nie spojrzy na nią⁷. Ludzka natura, podszyta ciekawością i niecierpliwością, zwyciężyła – Orfeusz obrócił się, żeby upewnić się, czy żona idzie za nim. Eurydyka nigdy nie wróciła do świata żywych, a zrozpaczony Orfeusz wkrótce zmarł.

Cykl powieści dla dzieci i młodzieży, *Percy Jackson i Bogowie Olimpijscy* (2005 – 2009), opowiada o herosie żyjącym we współczesnym świecie. Pisarz przenosi do XXI wieku starożytny grecki panteon i jednocześnie obszar panowania naczelnych bogów. Mnie interesować będą przede wszystkim Zaświaty.

Analizę tego motywu należy zacząć od krótkiego wprowadzenia w postać głównego bohatera cyklu, który wzorem greckich i rzymskich herosów schodzi do mitologicznej krainy zmarłych. Protagonistą powieści jest nastolatek Percy Jackson. Jest on synem jednego z potężniejszych bogów Olimpu – Posejdona i śmiertelnej kobiety – Sally

⁶ Wielkie Misteria eleuzyjskie organizowane były ku czci Demeter, a Mniejsze Misteria eleuzyjskie ku czci Kory. O okolicznościach zejścia do Zaświatów Heraklesa zob.: Graves R., *Mity greckie*, przekł. H. Krzeczkowski, Wydawnictwo vis-a-vis/Etiuda, Kraków 2012, s. 460.

⁷ Grimal P., *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, przekł. K. Marczevska, Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 1998, s. 78.

Jackson. Imię Percy jest skrótem od imienia Perseusza, który był herosem, synem Zeusa i Danae. Riordan jednak nie łączy bohatera z postacią znanego antycznego herosa, wykorzystując tylko jego imię. Nowy Perseusz jest synem Posejdona, antycznego boga mórz i oceanu, a nie Zeusa, jak w klasycznej wersji mitu. Ciekawe, dlaczego autor wybrał takie imię dla swojego bohatera, skoro nie jest on synem Zeusa? Narrator uważa, że Perseusz był jednym z najszcześliwszych herosów – jego życie nie skończyło się tragicznie, nie został zabity ani przez wrogów ani przez bogów⁸. (Chociaż z mitologii dowiadujemy się, że Perseusza chciał zabić jego dziadek tuż po jego narodzinach. Danae i heros zostali uratowani, ale życie Perseusza nadal było zagrożone. Zalotnik matki wysłał go na śmiertelną misję – po głowę Gorgony. Zwyciężywszy potwora, w drodze powrotnej heros uratował Andromedę od potwora morskiego, narażając własne życie⁹). Protagonistą powieści Riordana jest nastolatek mający takie samo imię jak antyczny heros, jednak jego historia jest inna, chociaż równie pełna przygód.

W pierwszej części cyklu powieści, Percy schodzi do Zaświatów, między innymi po to, aby uratować swoją matkę, która została tam uprowadzona. Stało się to podczas walki, kiedy półbóg razem z matką po raz pierwszy szukali obozu herosów „Camp Half-Blood” (tam przebywały dzieci bogów mitologicznych) i zostali zaatakowani przez Minotaura¹⁰. Potwór miał zabić chłopca, jednak nie zdołał tego zrobić, więc postanowił pozbawić go jedynej bliskiej osoby.

⁸ Riordan R., *Percy Jackson i Bogowie Olimpijscy. Morze Potworów*, przekł. A. Fulińska, Galeria Książki, Kraków 2016, s. 113.

⁹ Parandowski J., *Mitologia*, Czytelnik, Warszawa 1979, s. 199-203.

¹⁰ Riordan R., *Percy Jackson i Bogowie Olimpijscy. Złodziej pioruna*, dz. cyt., s. 47.

Sally Jackson nie umarła – została porwana, a tym samym uratowana przez Hadesa. W podróży do Zaświatów młodeму herosowi towarzyszą jego wierni przyjaciele – satyr Grover Underwood i koleżanka-heroina Annabeth Chase. Herosowi jednak nie udaje się, wzorem greckiego boga Dionizosa, zabrać ze sobą matki¹¹. Po tym krótkim wyjaśnieniu, dlaczego główny bohater dokonuje *katabazy*, przejdźmy do analizy Zaświatów w mitologii i powieści. Można by było się spodziewać, że pisarz, podobnie jak przekształcił postać Perseusza, tak dostosuje mitologiczne Zaświaty do współczesnych realiów.

Według mitologii do najczęściej występujących miejsc zejścia do Zaświatów należą: jaskinia na przylądku Tajnaron/Taenarum na Peloponezie (właśnie tam, według Owidiusza, do Hadesu zstępowali Herakles i Orfeusz¹²), Jezioro Lernejskie (przez które do królestwa zmarłych przedostał się Dionizos)¹³, oraz Jezioro Awernus w Kampanii (nieдалeko którego znajdują się zionące wulkanicznymi oparami pieczary, przez które miał przejść Eneas, żeby dowiedzieć się o przyszłych losach uchodźców spod Troi, jak podaje Wergiliusz)¹⁴. W *Mitach greckich* R. Gravesa, Heraklesowi udało się wyprowadzić z Hadesu Cerbera pod-

¹¹ Sally zostanie przywrócona do świata żywych dopiero, kiedy Percy'emu uda się znaleźć „helm ciemności” skradziony przez Luka Castellanę Hadesowi oraz pioruny, ukradzione Zeusowi. Powrót matki jest swojego rodzaju nagrodą za zapobieżenie rozpoczęciu wojny pomiędzy bogami, ponieważ wzajemnie oskarżali się o kradzież.

¹² Owidiusz, *Przemiany*, przekł. B. Kiciński, Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków 2002, X, 13.

¹³ Por.: Grimal, P., *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 1990.

¹⁴ Wergiliusz, *Eneida*, przekł. T. Karyłowski, oprac. S. Stabryła, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Warszawa: De Agostini, 2004, ks. VI, w. 176-180.

ziemną ścieżką prowadzącą do pieczary w mieście Akone, w pobliżu Mariandyne nad Morzem Czarnym¹⁵. Zejście do Zaświatów można było znaleźć również po drugiej stronie okalających ziemię wód Okeanosa – właśnie tam, w krainie Kimmeryjczyków¹⁶, dzięki wskazówkom Kirke, Odyseusz odnajduje Hades¹⁷. U starożytnych autorów większość zejść do Hadesu znajduje się w realnych miejscach geograficznych, jednak występują także krainy mityczne. Wybierane przez autorów jeziora, bagna czy jaskinie ze względu na swoją niedostępność, mogły wywoływać u starożytnych Greków skojarzenie z możliwym przejściem do Zaświatów¹⁸. (Motyw wody mógł być również związany z niebezpieczeństwem, które ten żywioł ze sobą niesie).

Zejście do Zaświatów w powieści Riordana znajduje się w *STUDIUM NAGRANIOWYM REQUIEM*¹⁹ w Los Angeles. Nazwa studia wywodzi się z łaciny i oznacza „odpoczynek” (*requies*). W religii chrześcijańskiej *Requiem* to msza żałobna oraz kompozycja mszalna wykonywana w Dzień Zaduszny. Wybranie studia nagraniowego jako przejścia z jednego świata do drugiego wynika bez wątpienia, z symboliki muzyki. Niektóre gatunki muzyczne, ze względu na swoją tonację, mogą nawiązywać do tematyki

¹⁵ Por.: Graves R., *Mity greckie*, dz. cyt., s. 461.

¹⁶ Homer, *Odyseja*, przekł. L. Siemieński, Zielona Sowa, Kraków 2010, ks. XI, w. 14.

¹⁷ Tamże ks. XI.

¹⁸ Por.: S. Skrzyński, *Hades: recepcja, sens ideowy i przemiany obrazu pogańskiego boga w sztuce bizantyńskiej*, Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 17.

¹⁹ W tym miejscu stosuję pisownię (dotyczy też kolejnych nazw) dużymi literami, ponieważ pisarz zapisuje nazwy własne w ten sam sposób.

piekielnej, jak na przykład hard rock²⁰ czy heavy metal²¹. Wykorzystanie muzyki jest również nawiązaniem do mitu o Orfeuszu, który, dzięki swoim zdolnościom artystycznym, wzruszył Hadesa i Persefonę. Kiedy bohaterowie powieści wchodzi do budynku, gdzie znajduje się studio, przed sobą mają hall, salę przepelnioną ludźmi czekającymi na windę. Czytelnik nie wie, czy poza tym hallem są tu inne pomieszczenia, pisarz zostawia to bez komentarza. Umarli milczą w bezruchu, cierpliwie czekając na swoją kolej. Kiedy główny bohater skupia się na jakiegokolwiek oczekującej osobie, tamta staje się przezroczysta.

Według mitologii mroczną krainę zmarłych otaczało pięć rzek: Styks (gr. Στύξ od „potwór”), Acheron (gr. Αχέρων od „biadać”, „płakać”), Kocytos (gr. Κωκυτός od „szlochac”), Pyriflegeton (gr. Πυριφλεγέθων od „ogień”, „płonąć”) i Lete (gr. Λήθη od „zapomnienia”). Ich nazwy nawiązują do tematyki śmierci. Część autorów twierdzi, że są to odnogi Styksu – najważniejszej rzeki Zaświatów²². Pomiędzy rzekami Hadesu starożytni Grecy umiejscawiali mglistą łąkę, na środku której znajdował się pałac władcy tej krainy²³. Czasami ową łąkę nazywano asfodelową, od nazwy kwiatu żałobnego²⁴. W powieści są obecne wszystkie

²⁰ Por. np. utwór „Highway to Hell” autorstwa australijskiego hard rockowego zespołu „AC/DC”.

²¹ Por. utwór „Hell and Back” autorstwa amerykańskiego heavy metalowego zespołu „Metallica”.

²² Por.: S. Skrzyniarz., dz. cyt., s. 18; Kubiak Z., *Mitologia Greków i Rzymian*, Świat Książki, Warszawa 2003, s. 202-203; P. Grimal, *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, przekł. Katarzyna Marczevska, Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 1998, s. 116.

²³ Homer, *Iliada*, przekł. F. K. Dmochowski, Zielona Sowa, Kraków 2010, XV, 251; *Odyseja* X, 491, 512.

²⁴ Por.: Skrzyniarz S., dz. cyt., s. 18; Homer, *Odyseja*, dz. cyt., księga XI, w. 554.

rzeki, a pałac boga, podobnie do opisów autorów starożytnych, znajduje się na Łąkach Asfodelowych.

Zarówno w mitologii, jak i w powieści spotykamy stałych mieszkańców Zaświatów: Erynie, Charona, Cerbera. Starożytni autorzy umiejscawiali Charona nad rzeką Acheron. Jest to jedyna rzeka, która istnieje fizycznie na mapie współczesnej Grecji. U Riordana Charon przebywa w STUDIUM NAGRANIOWYM REQUIEM, które istnieje w realiach powieści i jest miejscem osiągalnym dla ludzi. Łączem pomiędzy światem żywych a umarłych w powieści jest winda, która nie tylko zjeżdża razem z pasażerami i Charonem, ale także przemienia się w odpowiednim momencie w rzekę Styks.

U Riordana rzeka Styks jest powolna i mętna – pływają w niej kości i zdechłe ryby, a także inne przedmioty: plastikowe lalki, pogniecione goździki, przemoknięte dyplomy²⁵. Rzeka jest zanieczyszczona. Charon tłumaczy bohaterom, że „[...] od tysięcy lat wy, ludzie, wrzucacie do niej wszystko, kiedy się przeprawiacie: nadzieje, marzenia i pragnienia, które się nigdy nie spełniły [...]”²⁶. Riordan chce podkreślić, że wszystko, co człowiek za życia uważa za istotne, po śmierci traci swoje znaczenie.

Charon w codzienności realiów powieści jest przedstawiony jako ochroniarz w STUDIUM NAGRANIOWYM REQUIEM. Nic dziwnego, że Riordan wybiera właśnie ten zawód, żeby przedstawić młodemu czytelnikowi stróża Zaświatów. Człowiek pracujący w tej sferze działalności jest odpowiedzialny za dotrzymywanie porządku w powie-

²⁵ R. Riordan, *Percy Jackson i Bogowie Olimpijscy. Złodziej pioruna*, przekł. A. Fulińska, Galeria Książki, Kraków 2016, s. 279.

²⁶ Tamże, s. 279.

rzonym mu obiekcie, wzorem Charona i Cerbera, którzy pilnują Hadesu. Kiedy ochroniarz dostrzeża dwóch nastolatków i satyra w przebraniu, zaczyna się denerwować i pytać o obole; uważa, że z dziećmi zawsze są problemy²⁷ – umierają nieprzygotowane, w odróżnieniu od dorosłych nie mają czym mu zapłacić za przeprawę do Zaświatów. Może to sugerować, że są niechciane w Hadesie, który jest światem dorosłych.

W tym miejscu warto się przyjrzeć, jak wyglądały pochówki dziecięce w Starożytnej Grecji. Czy różniły się od pochówków dorosłych? Czy różniło się ich wyposażenie?

W książkach z zakresu historii archeologii starożytnej Grecji nie znalazłam wy tłumaczenia słów Charona, że dzieci umierają nieprzygotowane. Pochówki dziecięce pochodzące z różnych okresów nie różnią się od pochówków dorosłych²⁸. W przedmiotach, które zazwyczaj towarzyszą

²⁷ Tamże, s. 276.

²⁸ Literatura naukowa podaje, że w okresie wczesnoegejskim (2600-2000 p.n.e.) pochówki dziecięce były umieszczane zarówno w grobach skrzynkowych, jamowych, tolosowych, szybowych tak i w pitosach. Te rodzaje grobów spotykają się również w okresach średnioegejskim (2000-1600 p.n.e.) i późnoegejskim (1500-1400 p.n.e.). Z okresu wczesnohelladzkiego III (2250-2100/50) są znane pochówki dziecięce jedynie na terenie osad takich jak Lerna i Olimpia. W okresie środkowomykeńskim (1600-1100 p.n.e.) według danych wykopaliskowych dzieci dosyć często były chowane w grobach komorowych, a ich wyposażenie i dary są takie same jak i u dorosłych. W okresie schyłku kultury mykeńskiej (okres późnowykeński (1200-1100 p.n.e.)) zaczynają zanikać dary, które wcześniej były typowe dla pochówków dziecięcych, zamiast paciorków i figurek terakotowych pojawia się biżuteria z metalu.

Zob.: Sztetyło Z., *Archeologia Starożytnej Grecji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1975; Lewartowski K., Ulanowska A., *Archeologia egejska: Grecja od paleolitu po wczesną epokę brązu*, Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1999.

szkieletowi znajdują się nie tylko obole, czy inne monety, ale również i atrybuty, które według religii starożytnych Greków mają służyć zmarłemu także po śmierci. W literaturze naukowej nie spotkałam się ze szczegółowym wyodrębnieniem przedmiotów, które mogłyby być wyposażeniem grobów dziecięcych. Jednak nie można tego traktować jako oznaki braku troski o los zmarłych dzieci w królestwie Hadesu. (Trzeba też pamiętać, że duża liczba wyników prac wykopaliskowych nie jest opublikowana). W powieści, Riordan raczej chce podkreślić, że dzieci bywają niechciane w Zaświatach, ponieważ są jeszcze bardzo małe, przed nimi powinno być jeszcze całe życie. W literaturze starożytnej nie doszukałam się informacji o przebywaniu w Hadesie dzieci.

W realiach powieści, umarli płacą Charonowi kartami kredytowymi i to między innymi dzięki temu Charon jest w stanie rozróżnić przybyłych do niego herosów (zapłacili złotymi drachmami) od zwykłych ludzi. Bohaterowie próbują namówić Charona na łapówkę i to im się udaje. Riordan sugeruje, że pieniądz potrafi otworzyć wszystkie drzwi, a w tym przypadku nawet i te do Zaświatów.

Motyw obecności pieniądza w powieści jest oczywiście odwołaniem do obrządku grzebalnego. Według religii greckiej, zmarły miał mieć przy sobie obole albo inne drobne monety, żeby móc zapłacić Charonowi za drogę. W starożytnej Grecji do drobnych monet zaliczano między innymi obol, który stanowił 1/6 drachmy, hemiobol (1/2

Datowanie por.: Sztetyło Z., *Archeologia Starożytnej Grecji*, dz. cyt., s. 6; <http://www.archeo.uw.edu.pl/podrecznikegea/tablice.htm> (dostęp: 22.01.2019).

obola albo 1/12 drachmy) i hemitetartemorion (1/8 obola albo 1/48 drachmy)²⁹.

Charon narzeka, że jego praca go męczy, a dyrekcja, czyli Hades, nie daje mu podwyżki i nakazuje brać tę samą opłatę od każdego zmarłego. Riordan nadaje bóstwom i demonom z mitologicznego świata ludzkie cechy charakteru. W pewnym sensie jest to zrozumiałe, ponieważ z mitów wiemy, że często bogowie zachowywali się podobnie do ludzi – kochali i nienawidzili, wybaczała i mścili się.

Zaświaty w realiach powieści są przekształconymi mitologicznymi przekazami. Dostawszy się do Hadesu, bohaterowie wchodzi do Erebu, następnie widzą mur, którego pilnuje Cerber. W *Odysei* (XI 623) imię potwora nie jest podane, w *Iliadzie* zaś (VIII 365) został nazwany „psem przeraźliwego Hadesa”. W *Teogonii* (310-312) Hezjod podaje więcej informacji o Cerberze, a mianowicie, że był potomkiem Echidny i Tyfona o spizowym głosie i pięćdziesięciu głowach. W późniejszych dziełach – jak *Herakles* Eurypidesa (w. 611) – pojawiają się już tylko trzy, za to olbrzymie, głowy, z węzami zamiast sierści. Mogą one świadczyć o pochodzeniu od matki pół-nimfy, pół-węża. W powieści Cerber został pokazany jako rottweiler, tyle że o trzech głowach i bardzo dużych rozmiarów. W popkulturze odwołującej się do mitologicznych czy chrześcijańskich Zaświatów często pojawiają się potężne i wzbudzające trwogę psy. W amerykańskim serialu *Supernatural*³⁰ (2005-

²⁹ Por. M. Mielczarek, *Mennictwo Starożytnej Grecji*, Polskie Towarzystwo Numizmatyczne, Warszawa – Kraków 2006, s. 26-27; Słownik numizmatyczny Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego (www.archeo.uw.edu.pl/szablon.php?id=898, dostęp: 17.01.2019).

³⁰ *Supernatural*, 2005-2018, Stany Zjednoczone, produkcja: Eric Kripke, McG, David Nutter, Robert Singer, Kim Manners (2005-2009), Sera

2018) ogarem piekielnym także jest pies rasy rottweiler. W pierwszej części ekranizacji powieści *Harry Potter i kamień filozoficzny*³¹ (2001) filmowcy, tworząc trzygłowego psa, wzorowali się na wyglądzie rasy staffordshire bull terrier.

Zdoławszy ominąć Cerbera, bohaterowie znaleźli się przy trzech okienkach, z których jedno prowadziło do Łąk Asfodelowych i było nazwane ZEJŚCIEM BEZPOŚREDNIM, a dwa pozostałe wiodły do DYŻURNYCH DORADCÓW. Zadaniem dyżurnego doradcy była dokładna analiza życia zmarłego i wyznaczenie dalszej drogi prowadzącej do sędziów.

Według Riordana istnieją dwa możliwe warianty dla zmarłego.

Pierwszy polega na zejściu do Łąk Asfodelowych, porośniętych czarną trawą, podeptaną przez miliardy zmarłych. Te ślady mogłyby sugerować, że – podobnie jak w mitologii – większość dusz przebywała właśnie tam. Do tego przejścia kolejka poruszała się sprawnie. W Hadesie Riordana pałac boga Zaświatów znajduje się na Łąkach Asfodelowych, więc to tę drogę wybrali Percy, Grover i Annabeth.

Dokonajmy w tym miejscu krótkiej analizy opisu Pałacu Hadesa, ponieważ „Zeus Podziemny”, jak go nazwał Hezjod w *Pracach i dniach* (w. 465), jest nieodłącznym

Gamble (2010-2012), Jeremy Carver, wytwórnia: *Warner Bros. Television, Wonderland Sound and Vision*, dystrybucja: The WB, The CW.

³¹ *Harry Potter i Kamień Filozoficzny* (oryg. *Harry Potter and the Sorcerer's Stone*), 2001, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, reżyser: Chris Columbus, scenariusz: Steve Kloves, produkcja: David Heyman, wytwórnia: Warner Bros. Pictures, 1492 Pictures, Heydey Films, dystrybucja: Warner Cinema.

elementem Zaświatów. Dom boga w powieści jest przedstawiony jako wysoka forteca, nad którą krążyły Erynie.

Erynie to trzy boginie urodzone z krwi Uranosa³². Były uosobieniem zemsty i wyrzutów sumienia. Ścigały swoje ofiary nie tylko na ziemi, ale również w krainie zmarłych i pilnowały, żeby każdy, kto trafił do Tartaru, odbył tam swoją karę. Ludzie bali się – podobnie jak w przypadku Hadesa – nazywać te jedne z najstarszych bóstw po imieniu i dlatego czasami nazywano je Eumenidami – miłosiernymi boginiami (np. w finale *Orestei* Ajschylosa). Rzymskim odpowiednikiem Erynii są Furie. Były to trzy siostry o imionach: Alekto (gr. Ἀληκτώ) – Niestrudzona, Tyzyfone (gr. Τυσιφόνη) – Mścicielka i Megajra (gr. Μέγαιρα) – Zawistna. Każda z nich była odpowiedzialna za poszczególne strefy ludzkich uczuć. Alekto była uosobieniem nieubłagalnego gniewu, Tyzyfone była mścicielką i również wymierzała karę, nienawidziła i prześladowała zabójców. Ostatnią z sióstr, chociaż nie mniej ważną i okrutną, była Megajra, która – w zgodzie z własnym imieniem – była odpowiedzialna za wywoływanie zazdrości i zawiści, doprowadzała również do zdrady i niewierności w małżeństwie. W *Mitach greckich* R. Gravesa Erynie były staruchami. Miały psie głowy z węzami zamiast włosów, a oczy nalane krwią. Ich ciała były czarne jak węgiel i miały skrzydła nietoperzy. W rękach trzymały bicz³³. W powieści Riordana Erynie zostały przedstawione dokładnie w taki sam sposób jak u R. Gravesa.

Kiedy główni bohaterowie wchodzi przez bramę, widzą Ogród Persefony, znajdujący się na dziedzińcu, gdzie

³² Por.: R. Graves, dz. cyt., s. 27.

³³ Por. tamże, s. 105.

rosną wielobarwne grzyby, trujące krzewy i niezwykle rośliny, żyjące bez światła słonecznego³⁴. Zamiast kwiatów odnajdują tu kolorowe, kosztowne kamienie. Wszędzie stoją ogrodowe posągi, podobne do tych, które bohaterowie widzieli wcześniej w ogrodzie Meduzy (Centrum Krasnali Ogrodowych Cioci Em)³⁵. Natomiast w samym środku ogrodu znajduje się zagajnik granatów. Owoce te są związane z mitem o porwaniu Persefony – złamawszy post, zjadła ona kilka ziarenek granatu, które uniemożliwiły jej całkowity powrót do swojej matki, Demeter³⁶. Kolorowe, kosztowne kamienie mają nawiązywać do bogactw naturalnych boga umarłych, jakie kryje ziemia.

„[...] bramę ozdabiały płaskorzeźby związane ze śmiercią. Niektóre całkiem nowoczesne: wybuch bomby atomowej nad miastem, okopy pełne żołnierzy w maskach gazowych, szeregi ofiar głodu w Afryce, stojących z pustymi miseczkami w rękach – a jednak wszystkie wyglądały tak, jakby wryto je w spiżu tysiąc lat temu. Zastanawiałem się, czy spoglądam na prorocтва, który się urzeczywistniły”³⁷.

W przywołanym cytacie opisującym bramę do siedziby boga, Riordan sugeruje, że wszystkie nieszczęścia, jakie spotkały ludzkość, mogły być wcześniej znane mitologicznym bogom, gdyż ci są postaciami pozaczasowymi. Pisarz nie wyjaśnia, kiedy powstały opisane płaskorzeźby:

³⁴ Tamże, s. 295.

³⁵ Tamże, s. 168.

³⁶ Por. P. Grimal, *Mitologia grecka*, przekł. K. Marczevska, Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 1998; s. 78.

³⁷ R. Riordan, *Percy Jackson i Bogowie Olimpijscy. Złodziej pioruna*, dz. cyt., s. 295.

przed czy po dramatycznych wydarzeniach. W tym miejscu mógł zostać wykorzystany zabieg teologiczny lub historyograficzny „vaticinium ex eventu” – gdy wiedząc o wydarzeniach, pisarz nadaje im formę proroctwa.

Dom Hadesa ma formę potężnego ufortyfikowanego pałacu, z czarnymi marmurowymi kolumnami. Przed każdymi drzwiami znajdują się ubrane w mundury szkielety. Niektóre mają greckie zbroje, inne – czerwone brytyjskie mundury, jeszcze inne – podarte amerykańskie flagi na ramionach. W rękach trzymają broń z różnych wieków. Różnorodność uzbrojenia szkieletów wskazuje na ciągłość istnienia mitologicznych Zaświatów w realiach powieści. Wymienione mundury i broń (oprócz greckiej zbroi, która ma odwoływać się do kultury starożytnej Grecji) są odzwierciedleniem historii Stanów Zjednoczonych. Wybrana przeze mnie pierwsza część powieści pt. *Percy Jackson i Bogowie Olimpijscy. Złodziej pioruna*, jak i pozostałe książki z tej serii, są mocno osadzone w kulturze amerykańskiej. Według pisarza starożytność grecka przeniosła się do Ameryki.

Wszedłszy do sali tronowej, bohaterowie spotkali Hadesa, jednego z najpotężniejszych bogów panteonu greckiego. Miał na sobie szatę z czarnego jedwabiu i koronę ze złota. Jego skóra była biała, a włosy długie do ramion, czarne jak smoła. Siedział na tronie z ludzkich kości. Zarówno wizerunek jak i królestwo tego boga są mroczne i pozbawione życia. Zostało to podkreślone za pomocą czarnobiałej kolorystyki, natomiast złota korona jak i kolorowe kamienie w Ogrodzie Persefony świadczą o bogactwach, znajdujących się w zasobach natury. Hades jest jedynym

królem Zaświatów (do czego nawiązuje tron), tak jak Zeus – panem niebios.

Obecność fortecy i jej wnętrz ma za zadanie wywoływać strach i poczucie niebezpieczeństwa u czytelników. W opisach mitologicznych siedziba najstarszego syna Kronosa³⁸ jest określona wyłącznie za pomocą słowa „pałac”³⁹ i nie zawiera podobnych szczegółów, które wprowadza Riordan.

W realiach powieści za pałacem znajduje się Tartar, w którym więzieni są Kronos i Uranos. W mitologii greckiej Tartar (gr. *Τάρταρος*) był budzącą trwogę, najgłębszą położoną częścią Hadesu. Właśnie w tym miejscu kolejne pokolenie bogów więziło swoich największych wrogów. Uranos więził w Tartarze cyklopów, a Zeus – tytanów. W *Iliadzie* Homera, w prologu do VIII pieśni, Zeus grozi bogom, że jeżeli któryś z nich stanie po jakiejś stronie w wojnie Trojan i Greków, zostanie strącony do Tartaru⁴⁰. Tartar był również miejscem kary dla najbardziej niegodziwych postaci, takich jak np. Tantal, Syzyf, czy Danaidy. W powieści najgłębsza część zaświatów jest przedstawiona jako przepaść, mieszcząca się w grocie, do której prowadzi tunel znajdujący się niedaleko pałacu Hadesa. Zarówno w mitologii jak i w książce Riordana, Zaświaty mają pionową strukturę, co najmniej kilkupoziomową konstrukcję – zejście do krainy zmarłych znajduje się na ziemi, królestwo boga pod nią, a Tartar – jeszcze niżej w postaci przepaści.

Po opisaniu pierwszej z dróg, którą może przejść zmarły, znalazłszy się w Zaświatach, chciałabym przedsta-

³⁸ Por.: R. Graves, dz. cyt., s. 28.

³⁹ Por.: R. Graves, dz. cyt., s. 103,

⁴⁰ Homer, *Iliada*, dz. cyt., w. 14-17.

wić drugą ścieżkę. Jak wspominałam wcześniej, bohaterowie w Erebie dostrzegli dwa okienka z napisem DORADCA DYŻURNY. Dyżurni mieli za zadanie przeanalizować życie zmarłego i skierować go do kolejnego stanowiska – PAWILONU SĘDZIÓW. Motyw obecności trzech okienek może nawiązywać do tego, że sędziowie, którzy urzędowali w Zaświatach, kierowali dusze na jedną z trzech dróg: pierwsza prowadziła do Tartaru, druga z powrotem na Łąki Asfodelowe, a trzecia do Elizjum⁴¹.

W powieści zmarli są sądzeni przez Króla Minosa, Thomasa Jeffersona, Szekspira i innych nienazwanych z imienia sędziów. W mitologii greckiej sędziami byli: Minos, Radamantys, Ajakos i Triptolemos. Minos i Radamantys byli synami Zeusa i Europy (tyryjskiej królowy). Minos był królem Krety, a Radamantys – królem na mniejszych wyspach Archipelagu Egejskiego. Ajakos był królem Myrmidonów, ludu, który pierwotnie zamieszkiwał Eginę, synem Zeusa i nimfy Ajginy. Triptolemos jest wspomniany w *Obronie Sokratesa* jako czwarty członek komisji sędziowskiej w Hadesie⁴². Często określano ich jako Trybunał Śmierci⁴³. W *Gorgiaszu* Platona rola sędziów została szczegółowo opisana:

„[...] Ja [Zeus] to poznałem prędeej, niż wy i mianowałem sędziami synów moich. Dwóch z Azji: Minosa i Radamantysa, a jednego z Europy: Ajakosa. Ci, kiedy po-

⁴¹ Por.: R. Graves, dz. cyt., s. 120.

⁴² Platon, *Obrona Sokratesa*, przełożył i komentarzem opatrzył R. Legutko, Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej; Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy: Teologia Polityczna, 2017, 40e- 41a.

⁴³ Por.: R. Graves, *Mity Greckie*, przekł. H. Krzeczkowski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1982, s. 32.

mrą, sędzić będą na łące tam, gdzie się drogi rozchodzą; jedna prowadzi do wysp szczęśliwych, a druga do Tartaru. I tych z Azji Radamantys sędzić będzie, a tych z Europy Ajakos. A Minosowi oddam przewodnictwo; niech rozstrzyga, jeśli ci dwaj będą w rozterce, aby najsprawiedliwiej wypadały sądy, dokąd ludziom iść należy.”⁴⁴

W mitologii sędziowie urzędowali na Polach Elizejskich, natomiast w powieści nie doszukałam się tej informacji. Tylko jedno jest jasne – komisja odsyła albo do miejsca kary, albo na Wyspy Błogosławionych czy Elizjum. U Riordana: „Wyspy Błogosławionych, [są] dla tych, którzy urodzili się trzy razy i trzy razy zasłużyli na Elizjum”⁴⁵; w mitologii taki wariant szczęśliwego losu po śmierci także jest obecny⁴⁶. Przywołany cytat nawiązuje do motywu reinkarnacji, lecz nie jest kontynuowany przez pisarza.

Riordan wymienia z imienia tylko wspomnianych trzech sędziów: Minosa, Jeffersona i Shakespeara, jednak dodaje, że byli i inni. Również Platon w *Obronie Sokratesa* wspominał istnienie innych sędziów: „[...] sądy tam sprawują – Minos, Radamantys, Ajakos i Triptolemos, i inni jeszcze półbogowie, którzy za życia byli sprawiedliwi [...]”⁴⁷. Zatem dodanie „innych” postaci nie zostało wymyślone po raz pierwszy przez Riordana, lecz pojawia się już w tekstach starożytnych.

⁴⁴ Platon, *Gorgiasz*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, przekł. Władysław Witwicki, Lwów-Warszawa 1958, s. 154.

⁴⁵ Riordan R., *Percy Jackson i Bogowie Olimpijscy. Złodziej pioruna*, dz. cyt., s. 290.

⁴⁶ Por.: Graves R., *Mity greckie*, dz. cyt., s. 103.

⁴⁷ Platon, *Obrona Sokratesa*, dz. cyt., 40e- 41a.

Postać króla Minosa jest bezpośrednim nawiązaniem do mitologii greckiej, natomiast Thomas Jefferson i Szekspir mają wskazywać na ciągłość istnienia tradycji i religii antyku, która jest obecna we współczesnych realiach powieści. Thomas Jefferson, jak wiadomo, był trzecim amerykańskim prezydentem, współautorem Deklaracji Niepodległości Stanów Zjednoczonych. William Shakespeare jest uważany za ojca literatury i kultury angielskiej, co tłumaczyłoby jego miejsce wśród prawodawców, sędziów. Riordan, przez odwołanie się do postaci historycznych, podkreśla, że to stanowisko mogą objąć tylko ci, którzy odegrali znaczącą rolę w kształtowaniu kultury, podobnie jak u Platona – dostojni herosi. Zarówno postaci historyczne jak i antyczni herosi udowodnili, że ich życie było wybitne. Jest to kolejna próba pisarza nawiązania do ciągłości istnienia mitologii i religii starożytnych Greków. Wydawałoby się, że Riordan sugeruje, że epoka antyczna nie skończyła się w zamierzchłych czasach.

W mitologii sędziowie czasem wyznaczali karę i skazywali zmarłych na Tartar. Riordan rozdziela strefę kary na dwa oddzielne miejsca: RÓWNINA KAR i TARTAR. Sugeruje to, że w powieści skazanych może spotkać łagodniejszy albo surowszy wyrok. Pisarz nawiązuje do współczesnego systemu karnego, to znaczy: zbrodniarzy, których sąd uznaje za winnych okrutnych czynów skazuje się na dożywocie lub, w niektórych państwach, na karę śmierci, a także tych, którzy w porównaniu z poprzednimi popełnili mniejsze przestępstwa – im wyznacza się konkretny okres spędzony w więzieniu. Różnica pomiędzy realiami powieści a współczesnym systemem karnym polega na tym, że w Zaświatach nie może zostać wyznaczona kara śmierci,

wyrok nie może być krótszy albo dłuższy. Może być tylko surowym, skazującym na TARTAR, albo łagodniejszym i odsyłającym na RÓWNINY KAR. W każdym przypadku zmarli spędzają w tych miejscach wieczność. Tylko ich przeżyte życie może być świadkiem w sądzie. Czyny, których dokonano za życia, decydują o „losie” w Zaświatach.

Jak wspominałam wcześniej, mitologiczne Zaświaty przeniesione do teraźniejszych realiów są poddane dużej modyfikacji. Młodym czytelnikom będzie łatwiej wyobrazić sobie świat, w którym pisarz umiejscawia postaci z mitologii greckiej, jeżeli będą go znać – stąd obecność współczesnych elementów (karty kredytowe, winda, postaci historyczne i inne). Sposób, w jaki Riordan przekształca Hades, bez wątpienia nawiązuje do obecnej struktury urzędów, które są podobne w prawie każdym państwie (wprowadzenie kolejek i okienek doradców, uporządkowanie Zaświatów).

Wiemy już, że mitologia grecka w powieściach Riordana jest mocno osadzona w realiach amerykańskich. Riordan, tak jak pisarze starożytni⁴⁸, przenosi zejście do Zaświatów w znane mu miejsce geograficzne – do Los Angeles.

Nie jest to przypadkowo wybrane miasto. Twórcy produktów popkultury często wybierają właśnie to miasto, żeby wykorzystać je jako symboliczny punkt obecności „ciemności” i „zła”. Paradoksalność wyboru Los Angeles jako miejsca, w którym znajduje się brama do piekła czy nawet sam Lucyfer, polega na tym, że w tłumaczeniu nazwa miasta brzmi Miasto Aniołów, co wzbudza chęć twórców

⁴⁸ Wergiliusz w *Eneidzie* podaje jezioro w Kampanii jako zejście do Hadesu; por. Wergiliusz, *Eneida*, dz. cyt., ks. VI, w. 176-180.

na „zameldowanie” tam demonów i tym samym stworzenie idealnych warunków do walki dobra i zła. Motyw obecności Lucyfera czy bram do piekła w Los Angeles jest dosyć popularny w kulturze audiowizualnej. W fantastycznym filmie „Constantine”⁴⁹ (2005), opartym na motywach komiksu „Hellblazer”, brama do piekieł znajduje się właśnie w tym mieście. Amerykański fantastyczny kryminalny serial telewizyjny „Lucyfer”⁵⁰ (2016-2019) również rozgrywa się w Mieście Aniołów.

Powieści o młodym herosie żyjącym w naszych czasach zdobyły wielką popularność na całym świecie. Powstały liczne portale dla miłośników twórczości Riordana, a w internecie krążą wywiady z pisarzem, w których autor dosyć często podkreśla, że w swoich powieściach nie kontynuuje pogańskiego światopoglądu, a jego twórczość ma na celu zainteresować dzieci i młodzież mitologią grecką⁵¹.

Głównym protagonistą całej serii *Percy Jackson i Bogowie Olimpijscy* jest dwunastoletni chłopiec, który w bardzo przystępny sposób wprowadza swoich rówieśników (zapewne nie tylko) czytających powieść w świat starożytny, opowiadając kim byli bogowie i jakie historie były z nimi związane. Czytelnicy razem z bohaterami przeżywają niesamowite przygody (w kontekście moich badań – ka-

⁴⁹ *Constantine*, 2005, Stany Zjednoczone, reżyser: Francis Lawrence, scenariusz: Kevin Brodbin, Frank A. Cappello, produkcja: Akiva Goldsman, wytwórnia: Warner Bros. Pictures, Village Roadshow Pictures, DC Comics, dystrybucja: Warner Bros.

⁵⁰ *Lucyfer* (org. *Lucifer*), 2016-2019, Stany Zjednoczone, twórcy: Mike Carey, Neil Gaiman, Sam Kieth, produkcja: Jerry Bruckheimer Television, Vertigo (DC Entertainment) oraz Warner Bros, wytwórnia: Warner Bros. Pictures.

⁵¹ Por.: <http://rickriordan.com/about/an-interview-with-rick/>, dostęp: 9.01.2018.

tabaza) z mitów greckich, które rozgrywają się w teraźniejszości opisanej w powieści.

Ponieważ w internecie można doszukać się dużej liczby grup fanowskich dla miłośników przygód Percy'ego Jacksona,⁵² możemy wywnioskować, że powieść jest lubiana przez czytelników. Seria o herosie w XXI wieku ma za zadanie zachęcić młodzież do głębszego poznawania mitologii i sięgania zarówno do dzieł autorów starożytnych, jak również i do publikacji naukowych.

Katabaza w książce *Percy Jackson i Bogowie Olimpijscy. Złodziej pioruna* autorstwa Riordana odbywa się zgodnie z przykładami znanymi z mitologii, w których do Zaświatów schodzą i wracają żywe postaci. Główny bohater zstępuje do Hadesu, żeby sprowadzić stamtąd swoją mamę. Jest to analogia do mitu o Dionizosie, który w podobny sposób przywrócił do świata żywych własną matkę, Semelę. Połączenie współczesności i mitologicznej krainy zmarłych w analizowanej pierwszej części powieści doprowadziło do symbiozy i, mamy nadzieję, wzbudza zainteresowania młodych czytelników, którzy w przyszłości z chęcią będą sięgali do dzieł Homera czy Owidiusza.

⁵² Np. https://riordan.fandom.com/pl/wiki/Obóz_Herosów (dostęp: 22.01.2019r.); http://nonsensopedia.wikia.com/wiki/Percy_Jackson_i_bogowie_olimpijscy (dostęp: 22.01.2019r.); <https://pl.pinterest.com/AnnabethChase51/percy-jackson/> (dostęp: 22.01.2019r.); <https://www.fanfiction.net/community/The-Best-of-the-Best-Percy-Jackson-Fandom/101172/> (dostęp: 22.01.2019r.); <https://www.facebook.com/TheDamPercyJacksonFandom/> (dostęp: 22.01.2019r.) i inne.

Bibliografia

1. Graves R., *Mity greckie*, przekł. H. Krzeczkowski, Wydawnictwo vis-a-vis/Etiuda, Kraków 2012;
2. Graves R., *Mity starożytnej Grecji*, przekł. A. Nowicki, Nasza Księgarnia, Warszawa 1972;
3. Grimal P., *Mitologia grecka*, przekł. K. Marczevska, Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 1998;
4. Grimal P., *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, red. nauk. J. Łanowski, hasła przeł. M. Bronarska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1990;
5. Homer, *Iliada*, przekł. F. K. Dmochowski, Zielona Sowa, Kraków 2010;
6. Homer, *Odyseja*, przekł. L. Siemieński, Zielona Sowa, Kraków 2010;
7. Jurewicz O. (opracowanie), *Słownik grecko-polski*, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa 2002;
8. Kubiak Z., *Mitologia Greków i Rzymian*, Świat Książki, Warszawa 2003;
9. Lewartowski K., Ulanowska A., *Archeologia egejska: Grecja od paleolitu po wczesną epokę brązu*, Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1999;
10. Marciniak K., *Mitologia grecka i rzymska: bohaterowie ponad czasem: opowieści o bogach i herosach, konteksty kulturowe, historia i współczesność*, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa – Bielsko-Biała 2010;
11. Mielczarek M., *Mennictwo Starożytnej Grecji*, Polskie Towarzystwo Numizmatyczne, Warszawa – Kraków 2006;

12. Owidiusz, *Przemiany*, przekł. B. Kiciński, Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków 2002;
13. Paul J., *The Half-Blood Hero: Percy Jackson and Mythmaking in the Twenty-First Century* [w:] Zajko V., Hoyle H., *A Handbook to the Reception of Classical Mythology*, Wiley Blackwell, Hoboken 2017;
14. Platon, *Gorgiasz*, przekł. Władysław Witwicki, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Lwów-Warszawa 1958;
15. Platon, *Obrona Sokratesa*, przełożył i komentarzem opatrzył R. Legutko, Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej; Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy: Teologia Polityczna, 2017;
16. Riordan R., *Percy Jackson i Bogowie Olimpijscy. Morze Potworów*, przekł. A. Fulińska, Galeria Książki, Kraków 2016;
17. Riordan R., *Percy Jackson i Bogowie Olimpijscy. Złodziej pioruna*, przekł. A. Fulińska, Galeria Książki, Kraków 2016;
18. Riordan R., *Percy Jackson i Bogowie Olimpijscy. Złodziej pioruna*, przekł. A. Fulińska, adaptacja R. Venditti, rysunki A. Futaki, kolory J. Villarrubia, Galeria Książki, Kraków 2014;
19. Riordan R., *Greccy Bogowie według Percy'ego Jacksona*, przekł. A. Fulińska, Galeria Książki, Kraków 2014;
20. Rowling J. K., *Harry Potter: Kamień Filozoficzny*, tł. A. Polkowski, Media Rodzina, Poznań 2012;
21. Skrzyniarz S., *Hades: recepcja, sens ideowy i przemiany obrazu pogańskiego boga w sztuce bizantyńskiej*,

Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego,
Kraków 2002;

22. Sztetyło Z., *Archeologia Starożytnej Grecji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1975;
23. Wergiliusz, *Eneida*, przekł. T. Karyłowski, oprac. S. Stabryła, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Warszawa: De Agostini, 2004.

English title: Mythological underworld in the 21st century. The katabasis in Rick Riordan's novel "Percy Jackson & the Olympians"

Słowa kluczowe: Hades, Zaświaty, mitologia grecka, powieść fantastyczna, heros

Keywords: Hades, Greek underworld, Greek mythology, fantasy novel, demigod

Summary: The subject of death and the question what is happening to us, how we are dying, persecutes humanity for centuries. Rick Riordan created a series of novels for children and young people: "Percy Jackson & the Olympians" (2005 - 2009) about the hero who lives in the 21st century. The American writer refers to the modern realities of the ancient Greek pantheon and areas of the reign of the chief gods. Mythological worlds are transferred in Riordan's novel to our realities. Modern heroes have serious challenges, one of which is entrance to the dark land of the dead, where one of the three sons of Kronos and his wife, the goddess Persephone, prevail. In my article I would like to analyze the theme of katabasis that appeared in the novel.

In modern literature elements of ancient Greek mythology are used quite often. This interesting phenomenon testifies to the fact that antiquity is still alive in the sphere of references and functions in our everyday life.

Streszczenie: Temat śmierci i pytanie „co się z nami dzieje, gdy umrzemy” prześladowuje ludzkość od wieków. Rick Riordan stworzył cykl powieści dla dzieci i młodzieży *Percy Jackson i Bogowie Olimpijscy* (2005–2009) o herosie, który żyje w XXI wieku. Amerykański pisarz przywołuje do współczesnych realiów starożytny grecki panteon i obszary panowania naczelných bogów.

Mitologiczne zaświaty zostają przeniesione w powieści Riordana do naszych realiów. Współcześni bohaterowie mają poważne wyzwania, a jednym z nich jest zejście do mrocznej krainy zmarłych. W swoim artykule chciałabym przeanalizować motyw *katabazy*, który pojawił się w powieści.

Literatura współczesna często wykorzystuje elementy mitologii starożytnej Grecji. To ciekawe zjawisko świadczy o fakcie, że antyk pozostaje żywą sferą odniesień i funkcjonuje w naszym codziennym życiu.

Viktoryia Bartsevich – absolwentka studiów licencjackich i magisterskich na Wydziale „Artes Liberales” UW (specjalizacja: kulturoznawstwo – Cywilizacja Śródziemnomorska), a także studiów magisterskich w Instytucie Archeologii UW. Obecnie pracuje w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie, w Gabinetce Zbiorów XIX Wieku i jest doktorantką na Wydziale „Artes Liberales” UW.